

چالش‌های عمده نظام راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش ایران

احمد صافی

مقدمه

مطالعه اسناد مربوط به راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش ایران نشان می‌دهد که برای نخستین بار، این موضوع با تأکید بر هدایت تحصیلی از سال ۱۳۳۸ در آئین‌نامه دوره متوسطه مطرح گردیده است. متعاقب آن بود که در طرح اصلاح نظام آموزش و پرورش ایران مصوب ۱۳۴۴، دوره راهنمایی تحصیلی بعد از دوره ابتدایی پنج‌ساله پیش‌بینی شد و برنامه راهنمایی و مشاوره، در این دوره از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۰ به اجرا درآمد و با تصویب نظام جدید آموزش متوسطه در سال ۱۳۶۹ موضوع انتخاب رشته در دوره دوم متوسطه مطرح شد.

در چند سال اخیر نیز، با تصویب سند تحول بنیادی آموزش و پرورش در سال ۱۳۹۰ و تغییر ساختار آموزش و پرورش، ارائه خدمات راهنمایی و مشاوره در همه دوره‌های تحصیلی، به‌ویژه در دوره اول متوسطه، مورد تأکید قرار گرفته است.

و توسعه و خرده‌نظام برنامه‌ریزی درسی و فناوری آموزشی مربوط می‌شود.

مهم‌ترین این چالش‌ها به نقل از: «سند و منشور اصلاح نظام آموزش و پرورش ایران، ۱۳۸۲» عبارت است از:

۱. رایج نبودن نگاه سیستمی و تعاملی در رابطه با راهنمایی و مشاوره با سایر برنامه‌های وزارت آموزش و پرورش و عدم توجه به اصل یک‌پارچگی و درهم‌تنیدگی همه آموزش‌ها؛

۲. نامشخص بودن جهت‌گیری نظری و رویکرد حاکم بر فرایند راهنمایی و مشاوره؛

۳. چالش‌های ناشی از ساختار و تشکیل برنامه راهنمایی و مشاوره همچون مراکز تخصصی، نداشتن تشکیلات متشکل، مشکلات و موانع استخدامی و عدم اجرای برنامه راهنمایی و مشاوره در دوره‌های ابتدایی و راهنمایی تحصیلی؛

۴. عدم هماهنگی در برنامه‌ریزی راهنمایی و مشاوره و تأمین نیروی انسانی و منابع مالی توسط مقامات وزارت آموزش و پرورش و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور؛

۵. عدم هماهنگی بین وزارت آموزش و پرورش و دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور در تربیت و تأمین مشاوران و کارگزاران تخصصی مدارس و مراکز راهنمایی و مشاوره؛

۶. ناکافی بودن امکانات و تجهیزات و وسایل و ابزارهای استاندارد برای تحقق برنامه راهنمایی و مشاوره به‌ویژه آزمون‌های روانی و بروشورهای تحصیلی و شغلی؛

در سند مذکور راهکارهای زیر طرح شده است:

• ارائه خدمات مشاوره‌ای - تربیتی در کلیه سطوح تحصیلی برای افزایش سلامت جسمی و روحی دانش‌آموزان؛

• شناسایی استعدادها و هدایت آن‌ها برای ادامه تحصیل در رشته‌های علوم انسانی و زمینه‌سازی برای تقویت و تعمیق فعالیت‌های پژوهشی آن‌ها در دوره‌های آموزش عالی؛

• توجه کافی به شرایط روحی دانش‌آموزان در سنین بلوغ و ارائه مشاوره و آموزش‌های دینی و اخلاقی متناسب با آن‌ها؛

• طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی و استعدادیابی به‌منظور هدایت دانش‌آموزان به‌سوی رشته‌ها، حرف و مهارت‌های مورد نیاز حال و آینده کشور متناسب با استعدادها، علاقه‌مندی و توانایی‌های آنان؛

• استقرار نظام راهنمایی و مشاوره تربیتی، مبتنی بر مبانی اسلامی و افزایش نقش معلمان در این زمینه و به‌کارگیری مشاوران متخصص برای ایفای وظایف تخصصی در تمام پایه‌های تحصیلی.

در مورد فرصت‌ها، تهدیدها و موارد قوت و ضعف برنامه راهنمایی و مشاوره در ایران پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. از جمله پژوهشی با عنوان «بررسی وضع موجود و وضع مطلوب راهنمایی و مشاوره و ارائه راهبردهایی برای آموزش و پرورش، احمدصافی» که در سال ۱۳۸۶ انجام گرفت.

در پژوهش مذکور ضمن ارائه مباحث متعددی در مورد سیر تاریخی و تکوینی راهنمایی و مشاوره در ایران و موارد قوت و ضعف این برنامه، چالش‌ها، راهبردها و راهکارهایی در خرده‌نظام‌های آموزش و پرورش به شرح زیر مطرح شده است.

کلیدواژه‌ها: سند تحول، برنامه راهنمایی و مشاوره، چالش‌های مشاوره، نظام جامع هدایت تحصیلی.

شناسایی چالش‌های اساسی پیش‌روی نظام راهنمایی و مشاوره جهت تحقق الگوی مطلوب

مطالعه سیر تاریخی و تکوینی نظام آموزش و پرورش و راهنمایی و مشاوره در این نظام مبین وجود چالش‌های متعددی است که به خرده‌نظام مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی، خرده‌نظام تأمین منابع انسانی، خرده‌نظام تأمین منابع مادی و مالی و خرده‌نظام تحقیق

۷. کمبود پژوهش‌های مرتبط با مشکلات و اختلالات یادگیری و رفتاری دانش‌آموزان و میزان اثربخشی خدمات راهنمایی و مشاوره در کاهش آن‌ها؛

۸. چالش مربوط به ساختار آموزشی (عمودی و افقی)، توزیع رشته‌ها و عدم تناسب آن‌ها با نیازهای جامعه و ناکارآمدی فارغ‌التحصیلان؛

۹. چالش مربوط به ضعف کلی عملکرد مشاوران، ناکافی بودن تخصص و مهارت، ضعف انگیزش مشاوران و مشخص نبودن جایگاه توصیه‌های مشاوره‌ای در برنامه هدایت تحصیلی؛

۱۰. چالش مربوط به عدم باور مقامات آموزش و پرورش به ضرورت گسترش خدمات راهنمایی و مشاوره در دوره‌های مختلف تحصیلی و ضرورت سرمایه‌گذاری و تأمین منابع انسانی و مادی و استفاده از فناوری اطلاعات در این زمینه.

راهنمای‌های راهنمایی و مشاوره

۱. از مدل‌های مختلف راهنمایی به مدل راهنمایی تحصیلی در مدارس (تمام دوره‌های تحصیلی) توجه شود.

۲. استفاده از مشاور متخصص به صورت مستقل برای همه مدارس و در همه دوره‌های تحصیلی مورد تأکید قرار گیرد.

۳. به نقش‌های جدید مشاوران در تعیین وظایف آنان توجه شود و تنها بر نقش مشاوران در راهنمایی و مشاوره دانش‌آموزان در مدارس تأکید گردد.

۴. از وجود معلمان در راهنمایی تحصیلی و کاهش مشکلات یادگیری دانش‌آموزان در مدارس استفاده شود و بر «نقش راهنمایی معلمان» در کلاس و مدرسه تأکید گردد.

۵. در فرایند راهنمایی و مشاوره، استفاده از اصول و روش‌های مشاهده توسط همه کارکنان راهنمایی به‌ویژه معلمان و مشاوران مورد تأکید قرار گیرد؛

۶. در برنامه‌ریزی آموزشی و درسی باید رشد همه‌جانبه و هماهنگ ابعاد وجودی کودکان و نوجوانان و جوانان مورد توجه قرار گیرد و مواد درسی مبتنی بر فرهنگ جهانی، ایرانی و اسلامی براساس ابعاد رشدی آنان پیش‌بینی شود.

پیش‌بینی مرکزی با عنوان «دفتر برنامه‌ریزی راهنمایی و مشاوره» در دستگاه ستادی وزارت آموزش و پرورش، زیر نظر وزیر، از مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی در اصلاح ساختار و تشکیلات سازمانی نظام راهنمایی و مشاوره به‌شمار می‌رود

۲. پیش‌بینی مرکزی با عنوان «دفتر برنامه‌ریزی راهنمایی و مشاوره» در دستگاه ستادی وزارت آموزش و پرورش، زیر نظر وزیر؛
۳. پیش‌بینی پست سازمانی راهنمایی و مشاوره در درجه‌بندی مدارس در دوره‌های مختلف تحصیلی؛
۴. تهیه شرح وظایف برای مشاوران مدارس براساس نقش‌های جدید مشاوران؛
۵. افزودن وظایف عمده مربوط به راهنمایی و مشاوره در وظایف معلمان، مربیان، معاونان و سایر کارکنان ذیربط در مدارس در هر یک از دوره‌های تحصیلی.

ج: قوانین و مقررات

۱. تصویب اساس‌نامه مراکز راهنمایی و مشاوره در سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و مراجع ذیربط برای هر یک از مناطق آموزشی؛
۲. پیش‌بینی برنامه راهنمایی و مشاوره و تصویب این برنامه در قوانین مصوب مجلس مانند قانون پنجم و ششم و هفتم توسعه اجتماعی، اقتصادی و اجتماعی کشور و قانون بودجه سالانه.

د: ساختار آموزشی

۱. تجدیدنظر در ساختار آموزشی به لحاظ عمودی و افقی به گونه‌ای که تنوع شاخه و رشته در آن ملحوظ گردد.
۲. شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی به تناسب شرایط ملی، استانی، منطقه‌ای (شهری و روستایی) متفاوت شود.

۲. خرده‌نظام تأمین منابع انسانی

- ۱-۲. برآورد جمعیت در حال تحصیل در برنامه‌های پنج‌ساله و پیش‌بینی تعداد مشاوران مورد نیاز در هر یک از دوره‌های تحصیلی؛
- ۲-۲. تمام وقت کردن معلمان در دوره‌های مختلف تحصیلی و پیش‌بینی معلمان مورد نیاز و تأمین آنان به منظور کمک به اجرای برنامه‌های راهنمایی و مشاوره در مدارس؛
- ۲-۳. پیش‌بینی نیروی انسانی متخصص در مراکز راهنمایی و مشاوره در مناطق آموزشی و ارائه راهکارهای تأمین آن.

۷. از حجم مواد و مفاهیم نظری کاسته شود و فعالیت‌های عملی و ابتکاری با آنچه در محیط و اطراف زندگی دانش‌آموزان می‌گذرد پیش‌بینی گردد.
۸. در برنامه‌های درسی مدارس به توانایی‌ها و نیازهای دختران و پسران توجه شود.
۹. برنامه‌ها و محتوای دروس باید به گونه‌ای باشد که امکان انتخاب به تناسب نیازهای جنسیتی، شهری و روستایی فراهم گردد.
۱۰. برنامه‌ها و محتوای دروس باید به گونه‌ای باشد که هر یک از رشته‌های تحصیلی از ارزش و اعتبار خاص خود در جامعه بهره‌مند باشد و از ایجاد ارزش‌های کاذب برای بعضی از رشته‌ها خودداری شود.
۱۱. در برنامه‌های درسی مدارس توجه به استعدادها برتر مورد تأکید قرار گیرد تا امکان تأمین نیازهای فنی، علمی و پژوهشی کشور فراهم شود.

۱. خرده‌نظام مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی

الف: طرح‌های لازم

۱. تهیه طرح جامع راهنمایی و مشاوره‌ای دوره‌های مختلف تحصیلی و تصویب آن در شورای عالی آموزش و پرورش شامل:
 - طرح جامع همکاری با دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور در تربیت و بازآموزی مشاوران و سایر کارکنان راهنمایی و مشاوره؛
 - طرح جامع به‌منظور ارتباط با صنایع و سازمان‌های برونی آموزش و پرورش در جهت ایجاد گسترش مراکز راهنمایی و مشاوره براساس استانداردهای لازم از نظر فیزیکی و نیروی انسانی در هر منطقه آموزشی خارج از مدرسه؛
 - طرح‌های لازم در جهت تأسیس مراکز اسناد و اطلاعات در مدرسه و منطقه؛
 - طرح لازم در جهت همکاری با انجمن‌های راهنمایی و مشاوره و نظام روان‌شناسی و مشاوره ایران.

ب: ساختار و تشکیلات سازمانی

۱. پیش‌بینی شورای سیاست‌گذاری راهنمایی و مشاوره در دستگاه ستادی وزارت آموزش و پرورش به ریاست وزیر آموزش و پرورش و ترکیبی از مسئولان ارشد وزارت آموزش و پرورش، وزارت کار و امور اجتماعی، وزارت جهاد کشاورزی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و صداوسیما و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛

۳. خرده‌نظام تأمین منابع مالی و مادی

۱. پیش‌بینی بودجه لازم برای استخدام و به‌کارگیری مشاوران؛
۲. پیش‌بینی بودجه لازم برای تجهیز اطاق مشاوره و ابزار راهنمایی و مشاوره و بروشورها و منابع دیگر؛
۳. پیش‌بینی بودجه لازم برای تأسیس و تجهیز مراکز راهنمایی و مشاوره در هر منطقه؛

۴. خرده‌نظام تحقیق و توسعه

۱. مطالعه تطبیقی راهنمایی و مشاوره در کشورهای مختلف جهان و بهره‌گیری از نتایج این مطالعات در اصلاح و توسعه نظام راهنمایی و مشاوره ایران؛
۲. انجام پژوهش‌ها و مطالعات لازم در جهت تهیه ابزارهای مورد نیاز به‌منظور شناخت دانش‌آموزان و هدایت آنان به شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی براساس ابزارهای علمی و استاندارد شده؛
۳. تهیه و اجرای طرح‌های متعدد پژوهشی در مورد مشکلات کودکان، نوجوانان و جوانان در زمینه‌های زیر:

- مشکلات جسمانی
- مشکلات عاطفی
- مشکلات اجتماعی
- مشکلات اخلاقی و مذهبی
- مشکلات یادگیری و تحصیلی
- مشکلات خانوادگی
- مشکلات اقتصادی
- مشکلات مربوط به اوقات فراغت

۵. خرده‌نظام برنامه‌ریزی درسی و فناوری آموزشی

به‌منظور اجرای مدل‌ها و نظریه‌های راهنمایی و مشاوره لازم است در نظام برنامه‌ریزی درسی و فناوری آموزشی در مدارس، موارد زیر مورد توجه و تأکید قرار گیرد.

۱. توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و تدوین برنامه‌های درسی و آموزشی مدارس با همکاری واحدهای تولیدی و کشاورزی و صنعتی صورت گیرد؛
۲. در هدایت تحصیلی دختران دانش‌آموز باید نیازهای ناشی از

۳. در برنامه‌ریزی‌های درسی همه سطوح به تفاوت جنسیت توجه اجرا طرح کار نیمه‌وقت بانوان مورد توجه قرار گیرد؛
۴. به‌طوری‌که در دوره متوسطه، گرایش‌ها و تأسیس رشته‌ها متناسب با هر جنس و در دوره عمومی تفاوت‌های عام‌تر مورد توجه قرار گیرد؛
۵. برنامه‌های آموزشی جبرانی در طول دوره عمومی به‌ویژه آماده کردن دانش‌آموزان محروم جهت شرکت در آزمون‌ها تدوین شود؛
۶. محتوای برنامه‌های تعلیمات عمومی به‌گونه‌ای باشد که استعدادها و عمومی دانش‌آموزان را شکوفا سازد و در دوره متوسطه نیز استعدادها و اختصاصی دانش‌آموزان بروز نماید؛
۷. دروس دوره‌های مختلف تحصیلی باید به‌گونه‌ای طراحی و پیش‌بینی گردد که امکان توجه به استعداد و علاقه و نیازهای جامعه برای دانش‌آموزان فراهم شود؛ لذا لازم است این دوره به‌صورت عمومی (اجباری) و انتخابی ارائه گردد؛
۸. در برنامه‌های درسی متوسطه نظام نیم‌سال و واحدی مورد توجه قرار گیرد و راهنمایی تحصیلی راه‌حل مناسبی برای تعدیل برنامه‌ها تلقی شود و از این طریق از تراکم برنامه‌های درسی در هر رشته خودداری شود و موجبات بیزاری دانش‌آموزان از مدرسه و تحصیل در ایران از بین برود؛
۹. با الهام از مطالعه برنامه‌های درسی کشورهای مختلف در هر یک از دوره‌های تحصیلی به تنوع برنامه‌ها و تنوع کتاب به تناسب استعداد و رغبت و نیاز جامعه (ملی و منطقه‌ای) نیاز جنسیتی، شهری و روستایی توجه و دروس جدیدی در برنامه‌های درسی پیش‌بینی شود؛
۱۰. به‌منظور دادن فرصت به دانش‌آموزان در مدرسه برای شرکت در فعالیت‌های مختلف و رشد ابعاد وجودی آنان، ساعات درسی دانش‌آموزان کمتر شود و از برنامه‌های فوق برنامه و مکمل برنامه به تناسب استعداد، رغبت و نیاز استفاده شود.

منابع

۱. آیین‌نامه دوره متوسطه، ۱۳۳۸، وزارت فرهنگ.
۲. طرح اصلاح آموزش و پرورش، ۱۳۴۴، وزارت آموزش و پرورش.
۳. طرح تغییر نظام متوسطه، ۱۳۶۹، وزارت آموزش و پرورش.
۴. سند تحول آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، شورای عالی آموزش و پرورش.
۵. بررسی وضع موجود و مطلوب راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش ایران، ۱۳۸۶، شورای عالی آموزش و پرورش.